

DE EMIGRÉS

W.G. SEBALD BIJ DE BEZIGE BIJ

Austerlitz

De natuurlijke historie van de verwoesting

Naar de natuur

De ringen van Saturnus

Duizelingen

Campo Santo

Logies in een landhuis

Over het land en het water

W.G. Sebald

De emigrés

Vertaald door Ria van Hengel

2019

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Copyright © Eichborn A.G., Frankfurt am Main 1992
All rights reserved

Copyright Nederlandse vertaling © 2005 Ria van Hengel

De eerste druk verscheen in 1993 bij

Uitgeverij Van Gennep, Amsterdam

Vierde druk 2019

Oorspronkelijke titel *Die Ausgewanderten*

Oorspronkelijke uitgever Eichborn A.G., Frankfurt am Main

Beeld binnenwerk Eichborn A.G.

Omslagontwerp Moker Ontwerp

Foto auteur Isolde Ohlbaum

Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam

Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 94 031 7560 7

NUR 302

debezigebij.nl

Inhoud

Dr. Henry Selwyn 7

Paul Bereyter 31

Ambros Adelwarth 71

Max Ferber 157

Dr. Henry Selwyn

*Vernietig het laatste
de herinnering niet*

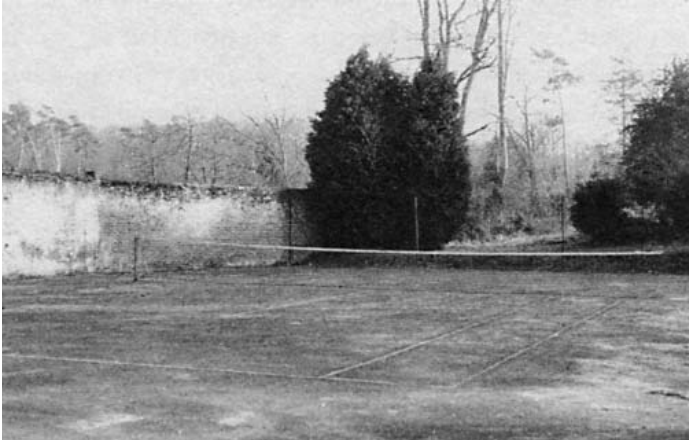
Eind september 1970, kort voordat ik aan mijn baan in de Oost-Engelse stad Norwich zou beginnen, reed ik met Clara naar Hingham om woonruimte te zoeken. Over velden, langs hagen, onder brede eiken door, langs enkele verspreide nederzettingen, loopt de weg zo'n vijftien mijl door het land totdat eindelijk Hingham opduikt met zijn ongelijke gevels, zijn toren en zijn boomkruinen die nauwelijks boven de vlakke uitsteken. Het ruime, door zwiigende façades omringde marktplein was leeg, maar het kostte ons niet veel tijd om het

huis te vinden dat de makelaar ons had genoemd. Het was een van de grootste ter plaatse; niet ver van de kerk die omringd werd door een begraasd kerkhof met Schotse pijnbomen en taxussen, lag het in een stille straat verborgen achter een mانشoge muur en dicht ineengegroeid struikgewas van hulst en Portugese laurier. We liepen de licht dalende brede oprijlaan af en staken het voorplein over dat gelijkmatig bedekt was met fijn grind. Rechts, achter de stallen en de wagenschuren, verhief zich hoog in de heldere herfsthemel een groepje beuken met een kraaienkolonie die nu, vroeg in de middag, verlaten was, de nesten donkere plekken onder het slechts af en toe bewegende bladerdak. De gevel van het royale classicistische gebouw was geheel begroeid met wilde wingerd, de voordeur zwart gelakt. Meermalen bedienden wij de deurklopper, een gewelfd vissenlijf van messing, zonder dat er binnen in het huis iets bewoog. We deden een paar stappen achteruit. De ruiten van de in twaalfen verdeelde ramen leken allemaal van donker spiegelglas. Het was alsof hier helemaal niemand woonde. En ik moest denken aan het landhuis in de Charente dat ik eens vanuit Angoulême had bezocht en waar twee krankzinnige broers, de één gedeputeerde, de ander architect, in tientallen jaren reken- en constructiewerk de voorgevel van het paleis van Versailles tegenaan hadden gebouwd, een volkomen nutteloos maar van een afstand zeer indrukwekkend decor, waarvan de ramen toen net zo glimmend en blind waren geweest als die van het huis waar wij nu voor stonden. We zouden zeker onverrichterzake zijn doorgereden als we elkaar niet met zo'n vluchtige blik hadden aangemoedigd om in elk geval de tuin nog in ogen-schouw te nemen. Voorzichtig liepen wij om het huis heen. Aan de noordkant waren de bakstenen groen geworden, bonte klimop bedekte gedeeltelijk de muren, en een bemost pad

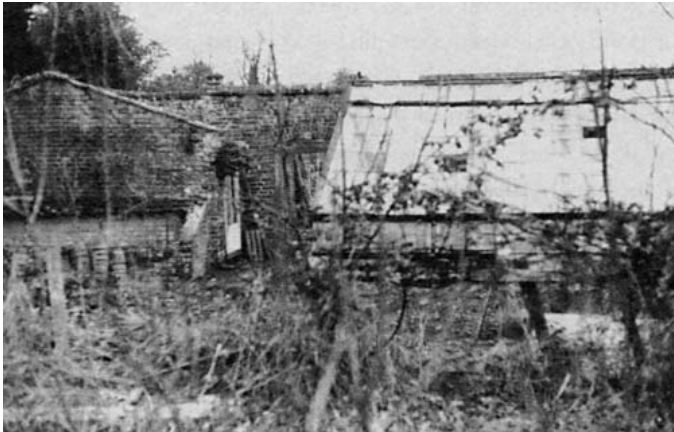
leidde langs de dienstbodeningang en de houtschuur door diepe schaduwen heen en kwam ten slotte als bij een podium uit bij een groot terras met een stenen balustrade, waaronder een groot vierkant gazon lag, omzoomd door bloemperken, struiken en bomen. Voorbij het gazon, naar het westen toe, ontvouwde zich het landschap, een park met solitaire linden, olmen en blijvend groene eiken. Daarachter de zachte golven van de akkers en het witte wolkengebergte aan de horizon. Sprakeloos stonden wij lang naar dit landschap te kijken, dat met zijn dalende en stijgende glooiingen de blik meevoerde naar de verte, en we hadden het gevoel dat we volkomen alleen waren, totdat we in de halfschaduw die door een hoge ceder in de zuidwestelijke hoek van de tuin op het gazon werd geworpen, een roerloze figuur zagen liggen. Het was een oude man, die zijn hoofd op zijn gebogen arm liet rusten en geheel verzonken scheen in de aanblik van het stukje grond vlak voor zijn ogen. We liepen dwars over het grasveld, dat al onze stappen een wonderbaarlijke lichtheid verleende, op hem af. Maar pas toen we heel dicht bij hem waren, merkte hij ons op, en toen kwam hij niet zonder enige verlegenheid over-eind. Hoewel rijzig en breed in de schouders, maakte hij een gedrongen indruk, ja, je zou zelfs kunnen zeggen dat hij heel klein leek. Dat kwam misschien doordat hij, zoals weldra zou blijken, voortdurend een gouden leesbril met halve glazen droeg en daar met gebogen hoofd overheen keek, waardoor hij zich waarschijnlijk een buigende, bijna smekende houding had aangewend. Hij had zijn witte haar achterovergekamd, maar een paar pieken vielen steeds weer over zijn opvallend hoge voorhoofd. I was counting the blades of grass, zei hij als verontschuldiging voor zijn geabsorbeerdheid. It's a sort of pastime of mine. Rather irritating, I am afraid. Hij streek een witte piek weg. Stijf en tegelijk volmaakt waren

zijn bewegingen; van een allang in onbruik geraakte voorkomendheid was ook de manier waarop hij zich aan ons voorstelde als dr. Henry Selwyn. Wij kwamen, zo voegde hij eraan toe, zeker voor de kamers. Voorzover hij wist waren die nog niet vergeven, maar we moesten in elk geval geduld hebben tot mrs. Selwyn terug was, want zij was de eigenaresse van het huis, hij alleen maar een bewoner van de tuin, a kind of ornamental hermit. Gedurende het gesprek dat op deze eerste opmerkingen volgde, waren wij langs het ijzeren hek gelopen dat de tuin van het open parkland scheidde. We stonden even stil. Van achter een klein elzenbosje kwamen drie zware schimmels, snuivend en in hun draf gras opwerpend. Vol verwachting posteerden ze zich bij ons. Dr. Selwyn gaf hun voer uit zijn broekzak en streek met zijn hand over hun neusgaten. Ze eten genadebrood bij mij, zei hij. Ik heb ze vorig jaar voor een paar pond op een paardenveiling gekocht, anders waren ze beslist in de vilderij terechtgekomen. Ze heten Herschel, Humphrey en Hippolytus. Over hun vroegere leven is mij niets bekend, maar toen ik ze kocht, zagen ze er vreselijk uit. Hun huid zat vol mijten, hun blik was troebel, en hun hoeven waren volkomen gerafeld door al het staan in het natte veld. Inmiddels, zei dr. Selwyn, zijn ze een beetje hersteld, en misschien resten hun nog een paar goede jaren. Toen nam hij afscheid van de paarden, die duidelijk dol op hem waren, en hij wandelde met ons naar de verder gelegen gedeelten van de tuin, terwijl hij zo nu en dan stilstond om uitvoeriger in te gaan op dat waarover hij sprak. Door het struikgewas aan de zuidkant van het gazon leidde een pad naar een met hazelaars omzoomde gang. In de takken, die zich boven ons sloten tot een dak, waren grijze eekhoorns in de weer. De grond was dik bezaaid met de doppen van de opengebroken noten, en honderden herfsttijlozen vingden het spaarzame licht op dat bin-

nendrong door de reeds droog ritselende bladeren. De haze-
laarsgang eindigde bij een tennisveld, waar een witgekalkte
bakstenen muur langs liep. Tennis, zei dr. Selwyn, used to be

my great passion. But now the court has fallen into disrepair,
like so much else around here. Niet alleen de moestuin, ver-
volgde hij, wijzend op de half vervallen Victoriaanse kassen
en het scheefgezakte latwerk voor de leibomen, was na jaren

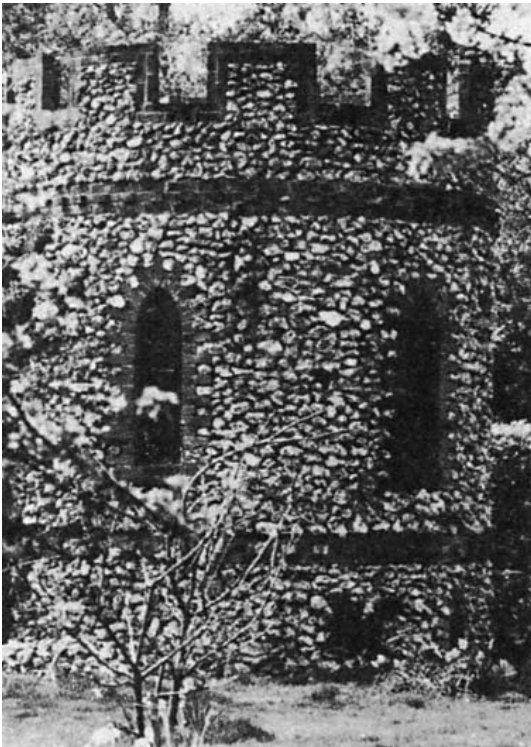
van verwaarlozing aan het bezwijken, ook de onbewaakte natuur, hij voelde het meer en meer, zuchtte en zeeg ineen onder het gewicht van de lasten die wij haar oplegden. Maar de tuin, die eens was aangelegd voor de ravitaillering van een veelkoppig huishouden en waaruit gedurende het hele jaar zeer vakkundig gekweekte groente en fruit op tafel was gekomen, leverde ondanks alle verwaarlozing ook nu nog zoveel op dat het meer dan voldoende was voor zijn eigen behoeften die, toegegeven, steeds verder slonken. De verwildering van de vroeger zo voorbeeldige tuin had overigens, zei dr. Selwyn, het voordeel dat datgene wat erin groeide, of wat hij hier en daar enigszins lukraak had gezaaid of geplant, naar zijn idee uitzonderlijk goed smaakte. Wij liepen tussen een bed vol doorgeschoten asperges met schouderhoog loof en een rij machtige artisjokkenplanten door naar een klein groepje appelbomen, waaraan een massa roodgele vruchten hing. Dr. Selwyn legde een dozijn van die sprookjesappels, die inderdaad qua smaak alles overtroffen wat ik sindsdien heb geproefd, op een rabarberblad en deed ze Clara cadeau met de opmerking dat deze soort heel zinvol de naam Beauty of Bath droeg.

Twee dagen na deze eerste ontmoeting met dr. Selwyn namen wij onze intrek in Prior's Gate. Mrs. Selwyn had ons de vorige avond de kamers laten zien, die op de eerste verdieping van een zijvleugel lagen, ingericht met nogal zonderling meubilair maar verder mooi en groot, en wij waren meteen zeer enthousiast bij de gedachte hier enkele maanden te kunnen doorbrengen, want het uitzicht vanuit de hoge ramen op de tuin, het park en de wolkenbanken aan de hemel wogen ruimschoots op tegen het sombere interieur. Zodra je naar buiten keek zonk het gigantische, in lelijkheid alleen met het woord Oudduits enigszins juist getypeerde buffet achter je

weg, loste de erwtengroene verf van de keuken op, zweefde de turqoisegroene en misschien niet geheel ongevaarlijke gas-koelkast weg als door een wonder. Hedi Selwyn, een naar weldra bleek uiterst capabele fabrikantendochter uit het Zwitserse Biel, stond ons toe de woning enigszins aan onze ideeën aan te passen. Toen wij de badkamer, die was ondergebracht in een aparte aanbouw op gietijzeren pilaren en alleen via een bruggetje te bereiken viel, wit hadden geschilderd, kwam ze zelfs naar boven om het voltooide werk te inspecteren. De voor haar ogen ongewone aanblik bracht haar tot het cryptische commentaar dat de badkamer, die haar tot dan toe steeds aan een oude broeikas had herinnerd, haar nu deed denken aan een nieuwe duiventil, een opmerking die tot op de dag van vandaag in mijn hoofd is blijven zitten als een vernietigend oordeel over de manier waarop wij leefden, zonder dat ik aan die manier van leven iets had kunnen veranderen. Maar daar gaat het nu niet om. Toegang tot onze woning hadden wij of via een nu eveneens wit geschilderde ijzeren trap die de binnenplaats met het bruggetje naar de badkamer verbond, of op de parterre via een aan de achterkant gelegen dubbele poort en een brede corridor, waarin aan de muur onder het plafond een ingewikkeld stelsel van koorden was aangebracht met verschillende bellen om het dienstpersoneel te roepen. Vanuit deze gang keek je in de donkere keuken, waar op ieder uur van de dag een vrouwspersoon van ondefinieerbare leeftijd aan het werk was, meestal boven de gootsteen. Aileen, zo heette zij, had het haar tot in haar nek opgeschoren zoals vrouwen in een inrichting. Haar gelaatsuitdrukkingen en haar bewegingen maakten een ontreddende indruk, haar lippen waren altijd nat, en ze droeg voortdurend een grijze jasshort die tot op haar enkels kwam. Aan welke werkzaamheden Aileen zich in de keuken dag in dag uit

wijdde bleef zowel mij als Clara onduidelijk, want bij ons weten werd er nooit een maaltijd bereid afgezien van één uitzondering waarop ik nog zal terugkomen. Aan het eind van de corridor was ongeveer dertig centimeter boven de stenen vloer een deur in de muur gezet. Die gaf toegang tot een donker trappenhuis, waarvan op elke verdieping gangen afbogen die achter dubbele muren verborgen zaten en die waren aangelegd om te voorkomen dat het personeel, dat onafgebroken met kolenkitten, houtmanden, schoonmaakspullen, lakens en dienbladen heen en weer holde, telkens het pad van mijnheer en mevrouw zou kruisen. Ik probeerde mij vaak voor te stellen hoe het er moet hebben uitgezien in de hoofden van de mensen die konden leven met het idee dat ergens achter de muren van de kamers waarin zij zich ophielden, altijd de schimmen van het personeel gleden, en ik verbeeldde mij dat ze bang waren geweest voor de spookachtige wezens van degenen die voor weinig geld onvermoeid al het dagelijks voorkomende werk verrichtten. Onze op zichzelf erg fraaie kamers bereikte je normaliter – ook dat had ons onaangenaam getroffen – alleen via dit trappenhuis aan de achterkant, waarin zich op het eerste portaal trouwens ook de altijd gesloten deur naar Aileens kamertje bevond. Slechts één keer heb ik er een blik in kunnen werpen. Een massa poppen, zorgzaam opgedoft en de meeste met hoofddeksel, stonden en zaten overal in het kleine vertrek en lagen ook in het bed waarin Aileen zelf sliep, als ze al sliep en niet de hele nacht alleen maar zachtjes zingend met haar poppen speelde. Op zon- en feestdagen zagen wij Aileen soms in een uniform van het Leger des Heils het huis uit gaan. Meestal werd ze afgehaald door een klein meisje, dat dan vol vertrouwen aan haar hand naast haar liep. Het duurde enige tijd voordat wij een beetje aan Aileen gewend waren. Vooral de merkwaardig hin-

nikende lach waarin ze soms in de keuken zonder enige uiterlijke aanleiding uitbarstte en die tot de eerste verdieping doordrong, ging ons aanvankelijk echt door merg en been. Daar kwam nog bij dat Aileen, afgezien van ons, de enige altijd aanwezige bewoonster van het enorme huis was. Mrs. Selwyn was vaak wekenlang op reis of anderszins op pad, bezig met het beheer van de vele woningen die ze in de stad en in omliggende plaatsen verhuurde. Dr. Selwyn hield zich, zolang het weer dat toestond, buiten op, veel ook in een van vuursteen gemetseld kluizenaarswoninkje in een verre uithoek van de tuin, een folly zoals hij het noemde, waar hij zich

met het allernoodzakelijkste had geïnstalleerd. Maar in een van de eerste weken nadat wij er waren komen wonen, stond hij op een morgen voor een opengeschoven raam van een van zijn kamers aan de westkant van het huis. Hij had zijn bril op, droeg een Schotse kamerjas met grote ruiten en een witte foulard, en stond op het punt een schot in de blauwe lucht te lossen uit een geweer met een verschrikkelijk lange, dubbele loop. Toen het schot na wat mij een eeuwigheid leek eindelijk viel, deed de knal de hele omgeving trillen. Dr. Selwyn legde mij later uit dat hij had willen weten of het geweer, dat bedoeld was voor de jacht op groot wild en dat hij jaren geleden als jonge man had aangeschaft, nog werkte nadat het tientallen jaren ongebruikt in zijn kleedkamer had gestaan en voorzover hij zich kon herinneren maar één of twee keer in de revisie was geweest. Hij had, vertelde hij mij, het geweer destijds gekocht toen hij naar India ging voor zijn eerste baan als chirurg. Het bezit van zo'n geweer behoorde toen tot de verplichte uitrusting van mensen van zijn soort. Hij was er echter maar één keer mee op jacht geweest en had ook bij die gelegenheid verzuimd om het geweer zoals dat had moeten zijn te wijden. En nu had hij willen weten of de buks het nog deed, en geconstateerd dat alleen al de terugslag iemand om het leven zou kunnen brengen.

Dr. Selwyn was verder zoals gezegd nauwelijks in het huis te vinden. Hij leefde in zijn hermitage en gaf zich helemaal over aan zijn gedachten die, zoals hij zo nu en dan tegenover mij vaststelde, enerzijds met de dag vager, anderzijds eenduidiger en preciezer werden. In de periode dat wij in het huis waren, kreeg hij slechts één keer bezoek. Het was in het voorjaar, eind april geloof ik, Hedi verbleef in Zwitserland, toen dr. Selwyn op een ochtend bij ons boven kwam en ons meedeelde dat hij een vriend met wie hij veel samen had meege-

maakt, voor de avondmaaltijd had uitgenodigd, en als het ons uitkwam zou het hem zeer verheugen als wij dit gezelschap van twee personen zouden kunnen uitbreiden tot een petit comité. Toen wij tegen achten beneden kwamen, brandde er in de grote schouw van de *drawing room*, die was uitgerust met verscheidene vierzitsbanken en zware fauteuils, een vuur tegen de kou die 's avonds heel behoorlijk kon zijn. Aan de wanden hingen hoge, hier en daar blind geworden spiegels, die het flakkeren van het vuur vermenigvuldigden en rusteloze beelden weerkaatsten. Dr. Selwyn had een tweedjasje met leren ellebogen aangetrokken en een stropdas omgedaan. Zijn vriend Edward Ellis, die hij ons voorstelde als een bekend botanicus en entomoloog, was in tegenstelling tot hemzelf erg tener van postuur en had, terwijl dr. Selwyn voortdurend licht voorovergebogen stond, steeds een kaarsrechte houding. Ook hij droeg een tweedjasje. De kraag van zijn overhemd was te wijd geworden rond zijn gerimpelde hals die als een harmonica kon in- en uitschuiven zoals bij veel gevederde dieren of bij een schildpad, zijn hoofd was klein, maakte op een of andere manier een prehistorische of geatrofieerde indruk, maar de ogen in dat hoofd glansden van pure, wonderbaarlijke levendigheid. Wij spraken eerst over mijn werk en onze plannen voor de komende jaren, en over de indruk die wij, die in de bergen waren opgegroeid, van Engeland hadden gekregen en in het bijzonder van het vlakke uitgestrekte land van het graafschap Norfolk. De schemering viel. Dr. Selwyn stond op en ging ons enigszins plechtig voor naar de eetkamer, die direct aansloot op de *drawing room*. Op de eikenhouten tafel, die gemakkelijk aan dertig gasten plaats had kunnen bieden, stonden twee zilveren kandelaars. Voor dr. Selwyn en Edward was aan de beide korte kanten gedekt, voor Clara en mij aan de lange kant tegenover

de venstergevel. Het was nu in huis al bijna donker geworden, en ook buiten begon het groen grijsblauwer en dieper te worden. Maar aan de horizon was het westelijke licht nog te zien en daar stond een wolkengebergte waarvan de formaties, nog sneeuwwit in de schemering, mij aan de hoogste massieven van de Alpen herinnerden. Aileen kwam binnen met een dienwagen waarop de schotels warm werden gehouden, een soort patentconstructie uit de jaren dertig. Ze had haar grijze jasshort aan en deed zwijgend haar werk, hoogstens een paar gemompelde woorden met zichzelf wisselend. Ze stak de kaarsen aan, zette de schalen op tafel en slofte weer even woordloos de deur uit als ze gekomen was. Wij schepten onszelf op, waarbij we de schalen om de tafel heen naar elkaar toe moesten brengen. Het voorgerecht bestond uit enkele asperges die bedekt waren met gemarineerde jonge spinazieblaadjes. Het hoofdgerecht werd gevormd door broccolispruiten in boter en in pepermuntwater gekookte nieuwe aardappels, die in de zandige grond van een van de oude broeikassen eind april al zo groot waren als walnoten zoals dr. Selwyn verklaarde. Ten slotte aten wij rabarbercompote, met rietsuiker bestrooid en bedekt met room. Bijna alles kwam dus uit de verwilderde tuin.

Voordat de tafel werd opgeheven, bracht Edward het gesprek op Zwitserland, misschien omdat hij dacht dat Zwitserland een gemeenschappelijk onderwerp was voor dr. Selwyn en mij. Inderdaad begon dr. Selwyn na enige aarzeling te vertellen over de periode die hij kort voor de Eerste Wereldoorlog in Bern had doorgebracht. Hij had, zo begon hij, in de zomer van 1913 op eenentwintigjarige leeftijd zijn kandidaatsexamen medicijnen in Cambridge gehaald en was daarna onmiddellijk naar Bern gegaan, met de bedoeling daar zijn opleiding voort te zetten. Dat was echter niet

gelopen zoals hij zich had voorgenomen, want de meeste tijd was hij in het Oberland geweest en daar was hij meer en meer aan de bergsport verslaafd geraakt. Met name had hij hele weken in Meiringen en Oberaar doorgebracht, waar hij een toen vijfenzestigjarige berggids genaamd Johannes Naegeli had leren kennen, die hij van meet af aan bijzonder graag had gemogen. Overal was hij met Naegeli geweest, op de Zinggenstock, de Scheuchzerhorn en de Rosenhorn, de Lauteraarhorn, de Schreckhorn en de Ewigschneehorn, en nooit in zijn leven, noch daarvoor noch daarna, had hij zich zo prettig gevoeld als toen in het gezelschap van die man. Toen de oorlog was uitgebroken, zo zei dr. Selwyn, en ik naar Engeland terug moest en onder de wapenen werd geroepen, was het, zoals ik nu achteraf pas goed begrijp, het afscheid van Johannes Naegeli waarmee ik de meeste moeite had. Zelfs de scheiding van Hedi, die ik rond Kerstmis in Bern had ontmoet en met wie ik toen na de oorlog ben getrouwd, heeft mij niet half zoveel verdriet gedaan als de scheiding van Naegeli, die ik nog altijd op het station van Meiringen zie staan zwaaien. Maar misschien verbeeld ik mij dat alleen maar, zei dr. Selwyn wat zachter voor zich heen, omdat ik in de loop van de jaren steeds meer van Hedi vervreemd ben geraakt terwijl Naegeli mij, telkens als hij in mijn gedachten opduikt, vertrouwder schijnt te zijn geworden, hoewel ik hem in werkelijkheid sinds dat afscheid in Meiringen niet één keer meer heb gezien. Naegeli is namelijk kort na de mobilisatie op weg van de Oberaaruhiitte naar Oberaar verongelukt en nooit teruggevonden. Men neemt aan dat hij in een spleet van de Aaregletscher is gevallen. Het bericht daarvan kreeg ik in een van de eerste brieven die mij als gekazerneerde en geüniformeerde bereikten, en het veroorzaakte in mij een diepe depressie die bijna tot mijn ontslag uit het leger

leidde en waarin ik het gevoel had dat ik begraven lag onder sneeuw en ijs.

Maar dat, zei dr. Selwyn na een vrij lange pauze, zijn oude verhalen, en eigenlijk, zo wendde hij zich tot Edward, wilden wij onze gasten toch de dia's laten zien die we op onze laatste reis naar Kreta hebben gemaakt. We gingen terug naar de *drawing room*. De houtblokken gloeiden in het donker. Dr. Selwyn trok aan een schellenkoord dat rechts van de schoorsteenmantel was aangebracht. Bijna onmiddellijk, alsof ze buiten op de gang op het teken had staan wachten, kwam Aileen binnen met een wagentje waarop de projector stond opgesteld. De grote ormoulu-klok op de schoorsteenmantel en de meissnerfiguren, een herderspaar en een Moor met kleurige kleren en verdraaide ogen, werden opzijgeschoven en het op een houten raam gespannen doek dat Aileen ook nog binnen had gebracht werd voor de spiegel neergezet. Het zachte gezoem van de projector begon, en het anders onzichtbare kamerstof begon in de lichtkegel trillend te schitte-